

СТАНОВИЩЕ

от проф. д-р Яни Михайлов Милчаков, преподавател в УНИБИТ-София
на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

Област на висше образование 2. Хуманитарни науки

Професионално направление 2.1. Филология

Докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и
Австралия (полска литература)

Автор: Мина Георгиева Стойнова

Тема: *„Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете
„Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ (Polska
Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“*

Научен ръководител: Проф. д.ф.н. Панайот Карагъзов, ФСлФ, СУ „Св. Климент
Охридски“

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Със Заповед № Рзз 2051/ 15.05. 2016 г. съм определен за член на Научното жури по защитата на дисертационния труд на Мина Стойнова на тема „Генезис, развитие и литературни отражения на идеите/митовете „Москва – Трети Рим“ и „Полша – предна крепост на християнството“ (Polska Antemurale Christianitatis) през периода 1444–1683 г.“ Трудът е разработен на 434 страници, от които 340 обхваща основният текст, 21 страници съдържат библиографския апарат и 73 страници включват приложения. Приложеният от докторантката комплект материали на хартиен и електронен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ. Публикуваните досега в научния печат като статии части от дисертацията и тематично пряко свързани с нея текстове представят изследователските интереси и резултатите от работата на Мина Стойнова сред славистичната и литературоведската общност. Като структурно оформяне, графична архитектура, стандарти при цитиране и ползуване на литература докторската теза и авторефератът са изпълнени с рядко срещана прецизност, която читателят оценява не само като техническо достойнство.

2. Актуалност на тематиката

Макар и трудът на Мина Стойнова да ограничава своите наблюдения и анализи в хронологичния интервал 1444–1683 г., изключителната актуалност на разработената проблематика може да бъде изтъкната в два основни аспекта. Драматизмът на първия, който условно наричаме „политически“, личи не само от различните

исторически пътища на Полша и Русия, очертани от противоположни традиции, над които властва конфликтния дух над руско-полските отношения от миналото и днес. Дори всекидневните новини убеждават, че днес глобални геополитически конфронтации, локални войни и атентати с многобройни жертви очертава не хладният прагматизъм на класическата *Realpolitik*, която някога упражняват официално от национални държави и съюзи. В наши дни светът е застрашен от стигаща до фанатизъм вербална буквализация на религиозни учения, от разпространявани чрез комуникационните канали на модерността агресивни призови за завръщане към фундаменталните принципи на предмодерните религиозни форми и практики. Чрез „думи, думи, думи...“ хипертрофирани културни различия и радикализирани несъвместимости на (съ)съществуването травмират историческата памет със събития и символи, реактуализират агресивни етнополитически митологии и доктрини. Ето защо критичният анализ на всяка метафора, която не крие амбициите си да се осъществи като социотехнически или геополитически проект, е дълг на съвременните социални науки. Вторият (но не и второстепенен!) литературоведски аспект в дисертационния труд на Мина Стойнова ни връща към автономните сфери на литературната наука и славянската компаративистика. Техният обществен и институционален статус, професионални перспективи и познавателни тенденции днес се развиват в определено песимистичен интелектуален климат. „Постмодерната ситуация“ и „глобализацията“ са важни, но само паралелни фактори в него. Не по-слабо влияят например „деполитизацията“ на международната славистика и русистика след 1989 г., дезинтеграционните процеси сред „славянството“ в полза на евроинтеграцията и драматичния крах на един от големите му исторически проекти - югославизмът. Деликатните дисциплини днес стоят пред поредните кризисни авторефлексии, съмнения и колебания. Те засягат извън - и академичния социален смисъл на собственото им съществуване, тяхната специфична роля в обяснението на текстовете, писателя, читателя, историята, културата, политиката. В такава хуманитаристка конюнктура Мина Стойнова с рационална яснота, уверено и компетентно окуражава литературоведа да интерпретира със своя професионален поглед и дескриптивен апарат като „легитимно литературоведска“ една изключително интересна, привлекателна, но практически неподвластна на „пълно описание“ сфера. Тя съдържа дискурсивната енергия, дълговековния живот и трансформациите на големи, влиятелни, идеологически мотивирани и емблематично фразеологизирани доктрини. Като метафори („Полша – предна крепост на християнството“) или метонимии („Москва – Трети Рим“) в разгърнати наративи те трябва да внушават фундаменталните аспекти в религиозната, историческата и културната (само)идентификация на държавата, да очертават нейното реално място и символични граници върху различните карти, да посочват нейните „вечни“ интереси, приятели и врагове. Така, подчинени на нейната неизменна „мисия“ и „имидж“ в света, като производни на тези конструкции се формират стратегическите императиви в отношенията с останалите страни, систематизира се държавната идеология и в голяма степен - властовите техники на интегралната политическа система. Рутинно се смята, че някогашният църковен историк, историософът и теологът, а днес културантропологът и политологът имат гарантирани познавателни предимства и

привилегии в интерпретациите на такава тематика. Признаваме това, но само с партньорското очакване, че тези профилирани хуманитаристи също ще признаят следната (богато илюстрирана и в докторската теза на Мина Стойнова) важна литературна зависимост: като експресивни термини, фикционални наративи, художествени конвенции, реторични техники, стилистични фигури, метафори, полемични топоси, естетически и моралистки оценъчни внушения такива доктрини се конструират според митологични, религиозни, реторични и литературни образци, а по взаимнообратими пътища (с чиито център и преплитания последователите на М. Фуко вероятно биха илюстрирали „микрофизиката на властта“), те проникват в историческия, публицистичния и философския дискурс, в директивите за практическа политика, в универсалните утопии и в проектите за социално инженерство (Петрови реформи), в управлението на образованието и културата, в стиловете на всекидневието, в етнонационалния манталитет и т.н. Накратко – от своето заглавие до заключенията си трудът на Мина Стойнова не само убедително следва и постига своите конкретни цели. Той напомня на изследователи със сходни интереси, че прославените от Ново време до нашето съвремие *„Пролетта на народите“*, *„Залезът на Запада“*, *„Третата вълна“*, *„Сблъсъкът на цивилизациите“*, *„Краят на историята и последният човек“* освен метафорични фразеологии и заглавия на книжни бестселъри със сложен дискурсивен статут са и нещо друго, очертано от условните граници на възможни светове и че по силата на езиковия си строеж и епистемологичен обект никоя от фундаменталните „науки за духа“ и (суб)дисциплините на социалните науки не може да избегне литературното. Въпреки всички възможни и необходими обяснения в нелитературоведски рационални категории, въпреки вероятностните политически инструментализации, включително и такива, които изискват огромен брой обяснителни паралели като например пътят към схизмата и историята на „цезаропапизма“ в зараждането на западно- и източноевропейския тип държавност, то остава в тези словосъчетания и въздействия терминологически смътно, емоционално напрегнато и асоциативно многозначно. Всички тези аспекти с акцент върху „емоционалния“ докторантката посочва още в първите страници, които ясно и последователно представят предмета, обекта, целта, задачите и методите на изследването. Вярно и експресивно Мина Стойнова обобщава, че *„Идеите „Полиа – предна крепост на християнството“ и „Москва – Трети Рим“ притежават мощен фиксатор на паметта – метафоричния афористичен изказ* (с. 8). Следствие от това е невъзможността да бъдат разделени „фикционално“, „митологическо“, „историческо“ и „идеологическо“ в литературните рефлексии на идеята „Москва - Трети Рим“ например у Достоевски в епизода със статията на Иван Карамазов, в която фикционалният романов герой проследява като историографски сюжет връзката на древната християнска църква и езичеството на Римската държава.

3. Познаване на проблема

В своя дисертационен труд Мина Стойнова демонстрира изключително задълбочено познаване в оригинал на полската, руската и международната историческа,

научно – теоретична, теологическа, политическа, правна и публицистична литература по темата. Авторката реконструира политическите, менталните и епистемологични конюнктури в създаването на изследваните концептуални ядра, историческата традиция и съвременните тенденции в техните „употреби“, представя старите и новите подходи в проучванията им. Високата ерудиция, с която докторантката подхожда към своята работа, категорично личи още в началните глави *„Москва – Трети Рим Идеята/митът „Москва – Трети Рим“ Генезис на идеята „Москва – Трети Рим“*. По-ценно качество на труда обаче е, че докторантката не просто ерудитски хронологизира, реконструира и „архивира“ дадена като цитат, библиография и коментар. Мина Стойнова успява функционално да изгради проблемния кръг и контекста, в който тезата активно кореспондира с други свои манифестации и рефлексии в различни исторически ситуации. Например – части като *„Концепцията „Москва – Трети Рим“ – основополагащ принцип на руското самодържавие – темата за царската власт в „Переписка Андрея Курбского с Иваном Грозным“* и страниците, посветени на разработването на доктрината от Филотей до първата четвърт на XVI в. могат да бъдат четени в момента, когато се пишат тези редове, като партниращи обяснения на идеологията, фразеологията и метанаративите, мобилизирани да провъзгласят в универсални категории всичко завинаги за *„корените“*, *„естествените граници“* и изобщо - за *„уникалността“* на *„руския свят“*. Тази уникалност в рязка ценностна конфронтация с руския европеизъм и под официалното одобрение на властта – в ден днешен развиват руските геополитически стратегии и великодържавни мислители в реактуализираните като интелектуални течения и политически линии на *„просветеното самодържавие“*, месианизма, евразийството, необолшевизма, панславизма и др. *„Москва - вярно обобщава Мина Стойнова- приема ролята на неповторима съкровищница и цитадела на християнското правоверие. По този път се създава руската убеденост в неповторимостта на руската съдба и вярата, че наметалото на Константинопол – „Вторият Рим“ – е вече върху руските рамене“* (с.157). *„Руската идентичност е построена на православно-християнска основа, характеризираща се с противопоставянето на нехристиянския свят, а по-късно – на неправославния“* (с.206).

4. Методика на изследването

Докторантката изтъква като общи познавателни и интерпретаторски принципи следвани в работата, *„обективността, историзма и комплексния подход“*, които налага комплексният характер на дисертационната проблематика. Комплексният или *„интердисциплинарният идеал“* обаче не е догматична рецепта за *„методологически идеален текст“*, създаден самоцелно според универсална теория. Той е постижим само в литературоведската практика. Така оценена, работата на Мина Стойнова радва компетентния читател като резултатно постижение на действителна интердисциплинарност в литературоведското изследване. То увелича читателя в сплитанията и дескриптивните трансфери между културна и историческа антропология, литературна компаративистика, славистика, история, политология,

теология, социология, философия. Словесната емблематика на концептите „Полша – предна крепост на християнството“ и „Москва – Трети Рим“, сходствата и различията им с историографската линеарност и телеологията на *Translatio imperii* в средновековните разбирания за хода на времето и херменевтичните рефлексии върху тяхната употреба в синхронен и диахронен разрез изграждат определени връзки на дисертацията със семиотиката; разнообразието на използваните текстове като документи на времето и историческите манталитети - Новия историзъм, с новата филологическо - литературоведска парадигма в медиавистиката, но особено - с класическата немска История на понятията (*Begriffsgeschichte*) и с нейното англосаксонско съответствие в рефлексията върху прагматиката на литературоведския дискурс (*History of Concepts*). Докторантката добре познава теоретичните подходи и постигнатите резултати в изследователската практика на тази линия, която олицетворяват световните авторитети на П. Нора и Р. Козелек. Като бъдещ подстъп към липсващия на българската хуманитаристика аналог на неговия впечатляващ „Исторически лексикон на социално-политическия език в Германия“ могат определено да служат работи като тази на Мина Стойнова.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Избраната тема и заглавието на дисертационният труд на Мина Стойнова демонстрират сериозна научна амбиция, изградена изследователска компетентност и отговорност. С такива качества авторката на труда свързва в обща теоретична хипотеза и паралелно подчинява на оригинална интерпретаторска рефлексия два категориални концепта с отражения в много сфери на социалния живот на две големи славянски страни, в старата и новата геополитика, при това – с често актуализирана във времето историософска типология. Мина Стойнова не натрапва тенденциозна картина на непреходима цивилизационна пропаст между византийско - славянския и романо - европейския културен кръг и не повтаря вечните стереотипи за отношенията между Полша и Русия от Новото време насам. Културни пробиви с различна сила, обхват и характер има; полски език владее свободно както придворният идеолог на Иван Грозни Иван Пересветов, така и политическият му антагонист княз Андрей Курбски, така и самият цар; „вносят“ на латинско - полската книжовна силабическа система в руската поезия, модерният театрален спектакъл, превежданата в Русия главно от полски сензационно-развлекателна литература на времето – *фацеции, романи, новели, екземплуми* и др. – са най-известните примери за интензивността на полско-руските литературни връзки от този период. Докторантката последователно, с висока научна ерудиция, с яснота и вяроност към смисъла и автентичния контекст на голям корпус интерпретирани текстове, в четивен исторически разказ реконструира контрастен паралел. Той показва как иначе вездесъщата религия в живота на поляци и руси през разглеждания период чрез сходни вербализирани категории, първоначално конфронтирани с други религиозни учения, доктрини и държави, може да служи на свободата на гражданина, политическия плурализъм, обществото и културата в Полша, ограничавайки държавата, и как инструментализацията на религията в името на

всесилната Руска Държава и владетеля-самодържец може да наложи произвол, безправие и неограничавано от нищо насилие над гражданина, обществото и културата. Работата на Мина Стойнова добавя свои акценти към известните обяснения за различието: в идеята „*Полша – предна крепост на християнството*“ наред с един от основните страхове на тогавашна Европа –страхът пред полумесеца (по Ж. Делюмо) и сблъсъка с исляма рефлектира цялата дискуссионна атмосфера на западноевропейския хуманизъм и Християнската република, личи характерното у интелектуалците от тази епоха съзнание за многообразието на възможните диалози между културите и формите на религиозните връзки между вярващите и църквата, звучи многоезичието на дискуссионната университетска и публична среда; реформаторските процеси в християнската религия стимулират солидарността на наднационалните просветени елити на хуманистите, усилва се интересът на Европа към Полша, демократизмът на полската политическа традиция, свободите и толерантността към религиозните различия впечатляват много преследвани в родните си страни западни мислители и творци, които намират приют там. Подобни явления и тенденции в Русия няма.

Докторантката проследява генезиса на идеята „Москва – Трети Рим“, включително и ролята на българският исихазъм във формирането ѝ (втора половина на XIV век и първа половина на XV в. Най-интересни от литературоведско гледище са конвенционалните отражения на идеята в Русия и в Полша (в раздела „*Полша – предна крепост на християнството*“ в полската литературна традиция през XV в.) в характерните реторични жанрове на епохата – посланието и другите епистографски форми, както и в „княжеските огледала“. Те представляват популярна тогава из цяла Европа паренетика на владетелския двор. Наричани също „литература на човешките образци“, „огледалата“ изграждат силуета на „идеалния“ владетел, на държавен служител, военачалник, парламентарист, дипломат и др. обществена фигура, действаща в името на държавния интерес и публичното благо. Оригиналният анализ на Мина Стойнова отразява адекватно особения познавателен, социалнопедагогически и наративен статут на историографията от това време в Полша. Нейните сложни взаимобратими връзки с факта, „литературността“, легендата, мита, документа, есхатологичната ѝ телеология, нейната реторична стилистика, алегоризъм, моралистката причинна обяснителност на съдбоносни събития („*порокът-причина за гибелта на Владислав Варненчик*“ у Ян Длугош) и т.н. изискват от изследователя рационално разбиране за този род напрежения между фикционални и историографски наративни конвенции. Мина Стойнова проследява жанровата сфера на политическата публицистика и ораторство, които вдъхновява идеята „*Полша – предна крепост на християнството*“ (макар и не винаги заявена в пряка или междутекстова вербална манифестация). Тази сфера (не на последно място и благодарение на развитото в полските земи книгопечатане, включително и на периодични издания през XVI – XVII в.) е много разнообразна - речи, описания, трактати, мемоари, дневници, хроники, дидактични разкази, „вотове“ и парламентарно ораторство (проповедите на П. Скарга), както и най-значимият художествен текст от епохата, непосредствено тематизиращ идеята *Polska Antemurale Christianitatis* – епическата поема на Вацлав Потоцки „*Развитие на Хочимската война*“.

6. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

- трудът на Мина Стойнова би имал пряко приложение в актуализирането на академичните курсове по славянска филология, русистика, политическа и църковна история, културология
- като препоръка бих насочил докторантката към сравнителен анализ на отбелязаната в труда линия на полската емблематика от бароковата епоха
- определено смятам, че Мина Стойнова трябва да посвети на литературните рефлексии на „*Полиша – предна крепост на християнството*“ по - разгърнато бъдещо изследване, което да обхване не само антитурските мотиви в лириката на Ян Кохановски, специфичните жанрове на политическата поезия (като „будещия“ ексцитар), но и много по-късните отгласи в полската литература и култура (у Ст. Жеромски)

7. Заключение

С пълна убеденост във високите научни качества и оригиналните изследователски приноси на разглеждания дисертационен труд давам своята категорично положителна оценка и предлагам на Почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Мина Георгиева Стойнова по *Област на висше образование 2. Хуманитарни науки, Професионално направление 2.1. Филология, Докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (полска литература)“*.

22. 06. 2016 г.

София

Изготвил становището:

.....
Проф. д-р Яни Милчаков